

Pairalisme i identitat al segle XIX català: una construcció des de la imaginació literària¹

Anna LLOVERA JUNCA

Universitat de Lleida

allovera@filcat.udl.cat

Résumé : Cet article propose une exploration du sens mythique et imaginaire dans les romans rustiques catalans de la seconde moitié du XIXe siècle, dans lequel le discours du *pairalisme* joue un rôle déterminant. Le paysan, figure jusqu'alors peu présente en littérature, y est investi d'un pouvoir sublimatoire de l'essence de la *catalanité* et le monde qui lui appartient, la ruralité, se transforme en le seul habitat possible pour le « bon catalan ».

Abstract: This article proposes an exploration of the mythic and imaginary background of the Catalan rural novels in the second half of the 19th century, in which the *pairalisme* lesson has a determinant role. In these texts, the farmer, a not very present figure in literature until then, is invested with the catalanism essence, and the world where he belongs, the rural one, is transformed into the only possible habitat for the «good Catalan».

Mots-clés : roman catalan du XIXe siècle, *pairalisme*, paysan, ruralité, identité, imaginaire.

Keywords: 19th century Catalan novel, *pairalisme*, farmer, rurality, identity, imaginary.

« Le paysan est donc, si l'on peut ainsi dire, le seul historien
qui nous reste des temps antéhistoriques »
George Sand, *Légendes rustiques*

Presentació

Aquesta percepció del pagès de què fa esment George Sand en la citació que encapçala aquest article explica les motivacions de bona part de la literatura europea del segle XIX. És a partir de la dècada de 1830, almenys per al gènere novel·lesc, que naix, a França, Suïssa i Alemanya la novel·la rústica o rural, com s'ha anomenat (no sense

¹ Aquest treball és fruit d'una estada de recerca al Centre d'études catalanes (SEC –Séminaire d'Études Catalanes–, dins del grup de recerca C.R.I.M.I.C. –Centre de Recherches Interdisciplinaires sur les Mondes Ibériques Contemporains–, EA 2561) de la Université Paris-Sorbonne, per a la qual he gaudit d'un ajut de la Universitat de Lleida. S'insereix en les activitats del Grup d'Estudi sobre la Literatura del Vuit-cents (2014 SGR 19 de l'AGAUR): <<http://www.geliv.udl.cat/>>. Tots els textos citats en aquest treball han estat regularitzats a la normativa ortotipogràfica actual.

discussions) i com es coneix avui en dia². Aquestes novel·les narren la història de comunitats pageses, aquestes «figures d'un peuple oublié par tant de plumes à la poursuite de sujets nouveaux», com precisa Balzac, poc afí a l'idealisme del camp llavors tant en voga, a la novel·la *Les Paysans* ([1844] 1855)³.

És, la pagesia que mostren aquests textos, la guardiana d'uns costums i d'unes tradicions (*antéhistoriques*, si fem cas de George Sand) que es van perdent a marxes forçades⁴. A Catalunya aquesta reivindicació dels costums i la cultura camperestres parteix de la tradició que encapçala Jaume Balmes. L'article «El catalán montañés», de 1841, contribueix a establir les bases d'aquest imaginari rural⁵. Balmes fa un exercici que contraposa, com esdevindrà habitual, el camp i la ciutat, perdent-hi, sens dubte, aquesta. I proposa cinc virtuts exclusives de la pagesia, que està dotada, d'entrada, d'una adhesió sentimental al territori (a la pàtria) i a la família: 1, la superioritat moral respecte de l'habitant de la ciutat; 2, el coneixement de la natura; 3, la conservació dels costums gràcies a la tradició oral; 4, la laboriositat i, 5, un caràcter tractable. Val la pena retenir aquests atributs perquè es pot comprovar com, a finals de segle, la majoria encara s'atien com a valors absoluts de la pagesia.

El pagès, ànima primitiva, «n'est pas seulement la partie la plus nombreuse de la nation», recorda Jules Michelet, «c'est la plus forte, la plus saine et, en balançant bien le physique et le moral, au total la meilleure»⁶. Fet i fet, aquesta visió no és res més que el mite del «bon paysan». A casa nostra, Magí Sunyer l'ha rebatejat com el «mite de la terra alta»⁷. És a partir d'aquesta idea, condensada en els mots inicials de George Sand, que enceto aquest article amb la intenció d'intentar respondre a les dues preguntes següents: per què la pagesia, i amb ella el pairalisme, són tan presents en la literatura catalana de la segona meitat del vuit-cents fins al punt d'esdevenir, per a alguns, l'essència de la identitat catalana? I com ajuden, els escriptors –concretament els novel·listes– a crear i engrandir aquest substrat ideològic?

El mite de la terra alta

El segle XIX veu néixer un seguit de nacions que, empeltades de les idees herderianes de l'ànima exclusiva de cada poble i animades per la pulsio romàntica, a

² Per a una explicació del desenvolupament del «roman rustique», vegeu ZELLWEGER, R. *Les débuts du roman rustique. Suisse – Allemagne – France, 1836, 1856*. Paris: Librairie E. Droz, 1941 [reimprès a Slatkine Reprints, Genève, 1978]. Fausta Garavini ha estudiat les connotacions regionalistes atribuïdes sovint despectivament a aquest tipus de literatura («Province et rusticité: esquisse d'un malentendu». *Romantisme*, 35 (1972), p. 73-90).

³ BALZAC, H. de. «À Monsieur P.-S.-B. Gavault». *Les Paysans*, dins *La Comédie humaine. IX. Études de mœurs: scènes de la vie de campagne*, sous la direction de Pierre-Georges Castex. Paris: Éditions Gallimard, 1978, p. 49.

⁴ Com a mer apunt curiós, no em sé estar d'esmentar l'exacta coincidència entre els mots emprats per George Sand a l'hora de descriure el pagès –«âme primitive», «antéhistorique»– i els que usa Carles Bosch de la Trinxeria per a descriure els carros que transiten el camí que condueix a Vilarnal i Masarach a l'inici de la novel·la *L'hereu Noradell* –«carros primitius, prehistòrics» (BOSCH DE LA TRINXERIA, C. *L'hereu Noradell. Estudi de família catalana*. Barcelona: Edicions 62, 1979, p. 27).

⁵ BALMES, J. «El catalán montañés». *Album pintoresco universal*. Barcelona: Imprenta de F. Oliva, 1841, quadern 4, volum 1, p. 85 i ss.; reproduït de BALMES, J. *Escrips sobre Catalunya*, pròleg de J. M. Fradera. Vic: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives / Eumo Editorial, 1998, p. 19-38. Vegeu, també, CODINA, F. «Verdaguer (1865-1883): de fadrí de muntanya a mitificador de Barcelona». *Anuari Verdaguer*, 11 (2002), p. 83-114, esp. p. 86-87.

⁶ MICHELET, J. *Le peuple*, cinquième édition. Paris: Calmann Lévy, 1877, p. 20.

⁷ SUNYER, M. «El mite de la terra alta». *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, 50 (2011), p. 159-180.

poc a poc aconsegueixen de despertar un desig de diferenciació, de creació de la pròpia identitat. Llengua, territori, costums, tradicions i símbols són llavors exposats, després de treure'ls la pols a alguns i d'inventar-ne d'altres, com a mostres del caràcter genuí de cada poble. Inventar-ne, exacte: és cèlebre el llibre d'Eric Hobsbawm i Terence Ranger *L'invent de la tradició*. A Catalunya, aquesta pulsio de renovellament i d'autoafirmació identitària pren cos amb el programa de la Renaixença: a poc a poc s'adquireix consciència lingüística, s'incentiva la creació de plataformes de difusió literària i s'estableix el que Llorenç Prats ha anomenat el sistema simbòlic de la Renaixença.

El pagès, dotat de les més altes qualitats morals atesa la puresa primitiva que se li atribueix, és situat enmig d'aquest sistema i, amb ell, l'organització social que, en principi, li és pròpia: el familisme pairal. Tot un seguit de projeccions idealitzadores desfilen sobre el món rural i els seus habitants: hereus, pubilles, cabalers, parcers, masovers... Es tracta d'un sistema, expliquen, que no admet el conflicte. Si l'home és perfectible, l'estructura del pairalisme no ho és –perquè, vénen a dir, no li cal.

Davant d'aquest agítament naïf d'una organització social que, desenganyem-nos, no era ni homogènia a tot Catalunya i presentava, forçosament, els problemes que es poden derivar d'una legislació que afavoreix l'hereu en detriment de la resta de germans i que sumeix tota la família sota el jou de l'autoritat paterna, hi hem de veure un programa ideològic d'alt rendiment. La Renaixença va ser capaç de crear una visió del món *ad hoc*, una *Weltanschauung* particular, a gust de la burgesia barcelonina. No hem d'oblidar que gran part d'aquesta classe burgesa, rectora econòmica i moral del país a la segona meitat del segle XIX, provenia precisament del camp, on hi conservava, sovint, els masos per a l'estiueig. Aquesta visió, doncs, que s'ofereix de la vida a pagès no correspon pas a la realitat, però sí que serveix com a mostrar exemplar de comportament eticomoral en un món que, cada cop més, és seduït per les llums i les ombres de la modernitat.

El caràcter exclusiu «d'ànima catalana» atribuït al pagès permet fer aquesta assimilació. Ho exposa un articulista de *La Renaixença* l'any 1873: «[...] l'ànima catalana, aquest *genius loci*, [...] lo veritable sentiment de la pàtria, se conservà disfres[s]at en les festes i la poesia de la muntanya, com un cabdill derrotat a qui cerquen i persegueixen»⁸. En efecte, és el pagès qui encarna el prototip moral –treballador, creient, estalviador, amant de la terra i de la família, etc.– del «bon català».

És justament un text de 1893, temps, val la pena de remarcar-ho, de clausura del renaixencisme i d'esclat dels nous *-ismes* modernitzadors, el que condensa d'una forma mil·limètrica els valors del pairalisme. Es tracta de la conferència del folklorista i notari Francesc de S. Maspons i Labrós titulada *La pagesia catalana*. El text descriu una excursió a muntanya d'un ciutadà. Després de fer un ritual d'ascensió cap a unes condicions de vida gairebé inhumanes⁹ –«una vall isardívola i feréstega»–, es presenta als ulls de l'excursionista una plana sembrada d'arbres «vells, corcats i espessos», on «al fons se hi alça una caseta, pobra, petita»: és la casa d'uns joves pagesos, expulsats, podríem dir, del sistema d'heretatge (ell és un fadrí extern, un cabaler, i ella ha rebut un «dot escàs»). Tanmateix, «[...] a còpia de treball i economia, mercès a la unitat i germanor de família, baix una sola direcció, suau i entesa, la casa ha anat creixent que resplendeix d'ufana». Davant de l'auditori que l'escolta, Maspons, un cop arribat, «ja quasi fosc, aquí, a casa nostra», acaba el relat fent una relació del desenvolupament històric de la pagesia a Catalunya. Aquesta n'és la conclusió: «Heus aquí doncs lo perquè de la importància de nostra pagesia, institució que ha donat dies de glòria a

⁸ SEGUER, P. «Las literaturas provinciales». *La Renaixensa* (1-IV-1873), p. 53.

⁹ Ja ho apunta Magí Sunyer: on no hi ha vida ni humanitat, «deu resultar francament difícil que es desenvolupin vicis humans» (SUNYER, M. «El mite de la terra alta», *op.cit.*, p. 177).

Catalunya i la riquesa de totes ses terres; que filla del no res, de l'esforç individual solsament amb son esperit pràctic, amb sa fe, amb son bon criteri i economia, ha convertit en un jardí de flors tota la terra catalana»¹⁰. (Recordem els valors que associava Balmes, 82 anys enrere, a la pagesia muntanyenca.)

Aquest relat de Maspons sembla que apliqui el pensament que «si alguns pagesos s'arruïnen o no aixequen el cap, no és per culpa de l'agricultura, sinó d'ells mateixos»¹¹, com exposa el sacerdot Miquel Raset el setembre de 1906 en la revista *La Pagesia Cristiana*. La visió idealitzada –i enjardinada– de la muntanya que es desprèn del text de Maspons i Labrós contrasta amb l'experiència que descriu Josep Yxart en les seves estades al camp de Tarragona per a guarir-se de la tuberculosi que, malgrat tot, el dugué a la mort. En carta del 12 d'agost de 1890 al cosí Narcís Oller, Yxart explica:

El camp és hermós, però molt monòton, i vaig creient que en nostre sentiment de la naturalesa, hi entra una gran dosi d'art i d'imaginació que no el deixa ésser subsistent i permanent. Som ciutadans, som artificials; la nostra naturalesa és ja aquest sediment d'art, de tracte, de *confort* que ens han fet una altra ànima; això és tan naturalesa com l'altra. Tenir-les a prop totes dues, bé; una sola, cansa¹².

I més endavant, quatre anys després: «aquí em tens [a Siurana] en una de les muntanyoses encontrades (estil Jocs Florals) més pobres i més rònegues de Catalunya, de gent mig salvatge, en general, de mala sang, aspra, indòmita...»¹³. És a dir, res de bonhomis. Podria encara presentar un altre text, de caràcter més humorístic, que també desmunta ràpidament aquesta visió harmoniosa del món rural, en aquest cas el francès. Es tracta del relat «*Vision dans la forêt*», de Champfleury. L'escriptor francès traça una crítica àcida contra la burgesia que, en un delit infantívol d'aventura rural, puja al «train de plaisir» per anar al bosc de Fontainebleau a menjar *pâté*:

Depuis un mois ces bourgeois rêvaient d'aller manger un pâté dans la forêt de Fontainebleau : *pâté* et *forêt* s'étaient soudés dans leur esprit comme la *Roche-qui-tette* s'est soudée à un arbre. Était-ce l'amour de la nature qui les entraînait, ou l'amour du pâté ? Allaient-ils en forêt pour manger du pâté, ou mangeaient-ils du pâté pour voir la forêt ? C'est ce qu'il est difficile de décider¹⁴.

Aquests burgesos delitosos de cruspir-se tot un senyor paté enmig del bosc, incapaços de copsar el «langage mystérieux» de la naturalesa, «qui ne s'apprend pas à la première leçon» (és a dir, incapaços de comunicar amb la naturalesa), acaben veient frustrades les seves aspiracions gastronòmiques perquè, oh desastre, han oblidat el paté a la ciutat!

En fi, *divertimento* a banda, els textos d'Yxart i de Champfleury mostren, des de perspectives diferents, la distància entre la realitat i la ficció: l'idil·li ja no és possible.

¹⁰ MASPONS Y LABRÓS, F. *La pagesia catalana*. Barcelona: Estampa de Víctor Berdós, 1893, p. 3, 4, 6, 9, 16.

¹¹ RASET, M. *La Pagesia Cristiana*, 2 (setembre de 1906), p. 3.

¹² «Epistolari de Josep Ixart a Narcís Oller». *La Revista*, XXII (1936), p.57. No és sobrer remarcar com aquesta mateixa idea d'artificialitat del ciutadà és reproduïda per Jaume Balmes en l'article més amunt citat, 49 anys abans: «En todo lo que concierne al conocimiento de lo que se apellida naturaleza es muy superior el hombre del campo al de las grandes ciudades, mejor diremos, el uno la conoce perfectamente [...], el otro nada sabe de ella, ha nacido entre las artes, vive entre las artes, y no se ofrecen a su vista sino objetos de puro artificio» (BALMES, J., *Escritos sobre Catalunya, op.cit.*, p. 29).

¹³ «Epistolari de Josep Ixart a Narcís Oller», *op.cit.*, p. 71.

¹⁴ CHAMPFLEURY, «*Vision dans la forêt*». ASSELINEAU, C. ; AUDEBRAND, P. [et alii]. *Fontainebleau. Paysages, légendes, souvenirs, fantaisies*. Paris: Librairie de L. Hachette et Cie., 1855, p. 105.

Però la conferència de Maspons s'erigeix, sens dubte, sobre un ideal cultural concret: el del pairalisme. Connatural a l'esperit català, el pairalisme –com recordarà Josep Torras i Bages a *La tradició catalana* (1892)– està legitimat per les lleis divines i naturals. És cert que no és fins al tombant de segle, pràcticament, que el pairalisme no es fixarà com a model social i ideològic –gràcies a l'acció ben notable però no exclusiva de la *Revista Jurídica de Catalunya* (fundada el 1895)–, però es comença a gestar als anys 40 (recordem l'article de Balmes) i es va desenvolupant a la dècada dels 60, és a dir, quan artistes i escriptors se l'aproprien i el doten de contingut simbòlic.

Les condicions del mercat literari català en els anys 60 del XIX no permeten l'eclosió massiva, ni ràpida, del gènere novel·lesc, per bé que sigui la novel·la, segons Carles Bosch de la Trinxeria, «la més aprofitosa per a nostra instrucció»¹⁵. És, primer, en poesia que es vehicula aquest discurs: els Jocs Florals hi tenen molt a veure, amb el seu programa que, si fem cas de Pompeu Gener, era cultivat per «poetas arcaicos [...] poetas de la alta montaña [ve a tomb fer memòria de l'article de *La Renaixença* de 1873] [...] que soñaban en resucitar un pasado ya muerto para siempre»¹⁶. En aquest sentit, resulta evocadora la làmina d'Apel·les Mestres «Els floralejaires» (1875) (vegeu «Annex»), que forma part de l'àlbum d'il·lustracions *El llibre verd*¹⁷. Mestres, equipat amb una mordacitat excel·lent, descarrega les crítiques sobre la institució jocfloralesca i els seus concurrents. (Poc importa que, al cap d'uns anys, esdevingui Mestre en Gai Saber. Són nombrosos els escriptors que, com Narcís Oller, que es confessa «atrevit mofeta», acudeixen de joves als Jocs amb una actitud irreverent però acaben, amb els anys, fent ús de la plataforma de projecció amb què s'ha convertit)¹⁸.

Una anàlisi, que aquí no faré, dels volums dels Jocs Florals, des de la seva represa el 1859 fins pràcticament la fi de segle, dona mostra de la fecunditat d'aquesta temàtica, perfectament lligada al lema jocfloralesc: «Patria, Fides, Amor». Igualment de fructífera és la lectura de les peces teatrals vinculades, paradoxalment, al grup republicà de Pitarrà. Em centraré, tanmateix, en la novel·la i en com aquest gènere és capaç de fer visible el relat del pairalisme.

¹⁵ BOSCH DE LA TRINXERIA C., «Al lector». *L'hereu Noradell. Estudi de família catalana*, op. cit., p. 21. Aquesta idea casa amb la proposta de Julia Kristeva d'interpretació del gènere novel·lesc: «avant d'être une histoire [...], le roman est une INSTRUCTION, un enseignement, un savoir ; disons-le, un discours didactique» (KRISTEVA, J. *Le Texte du roman. Approche sémiologique d'une structure discursive transformationnelle*. The Hague / Paris / New York: Mouton Publishers, 1970, p. 21).

¹⁶ GENER, P. *Mis antepasados y yo. Apuntes para unas memorias*. Lleida: Punctum & Aula Màrius Torres, 2007, p. 130.

¹⁷ Aquest àlbum pictòric d'estudi ha passat força desapercbut per la crítica, a excepció de l'article de Francesc Fontbona «El dibuixant» a *Apel·les Mestres (1854-1936). En el cinquantenari de la seva mort 1936-1986*. Barcelona: Nadala de la Fundació Jaume I, 1985. Actualment n'hi ha un article en premsa: DOMINGO, J. M.; LLOVERA, A. «Enlightenments on the Modern Muse: Apel·les Mestres's *Llibre verd* and Literature: 1874-1884».

¹⁸ Tanmateix, Oller, com ha explicat Josep M. Domingo, «quan s'aproxima a la vida rural, fa atenció a un món en conflicte» («Les novel·les dels Garriga de Josep Pin i Soler. Una lectura». *Els Marges*, 49 (1994), p. 6). Ja sigui de jove o d'adult. Un cas paradigmàtic és el projecte de novel·la *La família del Mas Gran*, que Oller mostra a Pereda el 1892: en destaca, de l'esbós que se'n conserva i que ha reproduït Alan Yates, un to amarg envers els personatges i un context global problemàtic, que dibuixa una «Tràgica pintura de l'odi originat pel fideïcomís condicional entre dos germans pagesos» (vegeu YATES, A. «Narcís Oller: esborranys de novel·les». *Els Marges*, 10 (1977), p. 39-40).

Cap a una novel·la de costums

En la literatura catalana, la novel·la reapareix (si se'm permet d'usar un marc genèric) el 1863 amb *L'orfeneta de Menargues o Catalunya agonisant*. L'obra de Bofarull enceta el corrent historicista, deutor sens dubte de les novel·les de Walter Scott, que no tindrà, malgrat les primeres esplendors, la mateixa influència que les novel·les de costums. De fet, el 1874 desapareix la medalla que l'Ateneu Barcelonès atorgava fins llavors, en el marc dels Jocs Florals, a la millor novel·la de marcat caràcter històric. Vuit anys abans (1866) apareixia la reflexió següent a l'*Almanaque del «Diario de Barcelona»*:

En los escritores que se dedican en Barcelona a la novela [en llengua castellana, bàsicament] se advierte hace dos o tres años una tendencia a descubrir las costumbres modernas y a apartarse del género histórico. Es cierto que la historia se presta más al estilo elevado y ofrece un campo inmenso a la fantasía, pero el estudio de la vida contemporánea, aunque presenta mayores dificultades, crea un género literario apenas cultivado hasta ahora en nuestra patria, que evita a los que se dedican a él las tentaciones de la imitación de los modelos de novela histórica de escritores extranjeros¹⁹.

No hi ha dubte que la novel·la catalana també virà cap a aquest model costumista. Les proves les aporta un estudi interessantíssim d'Elisa Martí-López²⁰, que realitza una anàlisi quantitativa del mercat novel·lesc espanyol i català de la segona meitat del segle XIX. Segons dades de Martí-López, entre 1863 i 1900 es publiquen 71 novel·les en llengua catalana, 55 de les quals són de costums i 13, històriques (les 3 restants entenc que no tenen una adscripció de gènere determinant).

És entre els títols del primer grup, el costumista, que podem emplaçar els textos que evocuen el mite de la terra alta. Això no exclou pas que hi hagi novel·les de caràcter històric que continguin referències al món camperol, però, en cas que així sigui, no és pas aquesta la finalitat principal de l'obra, sinó evocar uns fets que, com precisen M. Serrahima i M. T. Boada, «el seu autor no hagi viscut: [...] fets i èpoques, properes o llunyanes, que no hagi pogut fer revivre sense un esforç de reconstrucció, més o menys complet –diríem més o menys arqueològic–, que li hagi exigit sortir-se dels límits de l'experiència personal i haver de recórrer als tractadistes, als documents o, si més no, als records dels sobrevivents»²¹. En aquest sentit, Walter Scott ja havia indicat la temporalitat mínima per tal que una novel·la esdevingués històrica: ha de tractar, com a mínim, de fets datats de 60 anys enrere²².

La diferència entre l'objecte d'estudi d'una novel·la i el de l'altra l'enuncien perfectament els germans Goncourt a l'entrada del dia 24 d'octubre de 1864 del seu *Journal*: «Les historiens sont des conteurs du passé; les romanciers des conteurs du présent»²³. És la urgència explicativa del món present la que és a la base de la literatura costumista (bé, els Goncourt matisarien que és a la base de tota literatura). Davant la industrialització, l'emigració del camp a la ciutat, els canvis operats en la fesomia

¹⁹ AMADO LARROSA, G. «Movimiento literario». *Almanaque del «Diario de Barcelona»*, 1866 (vegeu SERRAHIMA, M.; BOADA, M. T. *La novel·la històrica en la literatura catalana*, ed. a cura de J. Ll. Badal. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 61).

²⁰ MARTÍ-LÓPEZ, E. «Historia literaria y análisis cuantitativo: ediciones, éxitos de venta y novela en España, 1840-1900». *Bulletin Hispanique*, tome 103, n° 2 (2001), p. 675-694.

²¹ SERRAHIMA, M.; BOADA, M. T. *La novel·la històrica en la literatura catalana*, op. cit., p. 38.

²² Ho formula en el subtítol de *Waverley* or *'Tis sixty years since* (1814).

²³ LE RIDEUR, J. *L'Allemagne au temps du réalisme. De l'espoir au désenchantement, 1848-1890*. Paris: Albin Michel, 2008, p. 285.

urbana de Barcelona, etc., es fa evident la necessitat de fixar allò que a poc a poc es va esfondrant. El costumisme es tenyeix d'un to elegíac que marcarà bona part de la literatura catalana de la segona meitat del vuit-cents. És aquest sentiment de desfeta de la realitat, de pèrdua del referent, el causant de molta tinta emprada. També, en certa manera, l'emprada en el discurs del pairalisme.

El naixement de la novel·la rural catalana

El 1867 trobem el primer text en prosa d'adscripció plenament rural. Es tracta de *La vida en lo camp*, de Gaietà Vidal i de Valenciano. Són un recull de *quadros* sobre la quotidianitat de la vida rural. L'enfocament que hi proposa l'autor es fa palès en la ressenya que li ofereix Ventura Ruiz Aguilera (autor dels *Ecos nacionales*, 1849) i que evoca F. P. Briz a *Lo Gay Saber*: «tots los assumptos que han inspirat aquest llibre nos posen en la obligació de recomanar-lo, no solsament per sa moralitat, sinó també per sa bella forma»²⁴. És a dir, l'obra de Vidal i de Valenciano es lliura a una espècie d'alliçonament moral molt a gust d'alguns i que, ja veurem, anirem trobant en pràcticament tots els textos que orbiten el relat del pairalisme.

Aquesta obra del penedesenc enceta, a Catalunya, un corrent literari que incidirà en la qüestió de la vida bonhomiosa al camp, tot reprenent, i readaptant, el *beatus ille* horacià. La dècada dels 70 no és gaire prolífica en el gènere novel·lesc, però la següent, la dels 80, veu sorgir un volum considerable de títols. És el cas de les novel·les de Josep M. Valls i Vicens (que sovint signa amb el pseudònim Josep M. del Bosch Gelabert), les de Lluís de B. Nadal o alguna, també, de Martí Genís i Aguilar. Esporàdicament apareix alguna peça, com la que signa Antoni M. Fàbregas el 1886: *En Dolsapau*. És també el temps, però, de les novel·les de Carles Bosch de la Trinxeria i Josep Pin i Soler. Com podem comprovar, hi ha noms d'escriptors canònics i noms d'escriptors que, pràcticament, no han passat a la posteritat. Sigui com vulgui, aquests autors conreen una literatura que pren com a punt de partida la vida a pagès.

Ja he establert per què aquesta figura, el pagès, i el món que l'envolta són tinguts com a paradigmes del bon català. Ara caldria, doncs, que desgranés la manera com els escriptors contribueixen a aquesta mitificació de la ruralitat. Per fer-ho, prenc una selecció de textos que em serviran per a mostrar alguns dels símbols i dels valors que construeixen el relat pairalista. He d'advertir, d'entrada i encara que pugui resultar evident, que aquest discurs és a la base de la identitat renaixencista, però no significa que sigui a la base de tota identitat catalana del segle XIX. M'explico: quan parlo d'identitat, ho faig en un sentit concret: em refereixo a aquella construcció capaç d'inferir, en un individu o en un grup, un sentiment de pertinença col·lectiva i de conscienciació diferencial. És evident, en aquest sentit, que la identitat no és unívoca, sinó que n'hi ha més d'una. La que m'interessa de resseguir aquí és únicament la que enllaça amb l'ideal del familisme pairal.

Una proposta identitària: símbols i valors

Carles Bosch de la Trinxeria fa èmfasi, en el pròleg a *L'hereu Noradell* (1889), en un dels puntals del programa cultural de la Renaixença: l'establiment de la identitat catalana. I ho fa, com explica el mateix escriptor fent ús d'una metàfora que assimila la

²⁴ B. «Bibliografia. LA VIDA EN LO CAMP d'en Gayetà Vidal. FOLLIAS d'Enrich Girbal». *Lo Gay Saber* (1-VIII-1868), p. 84.

naixent novel·la catalana a un malalt que es recupera, «esbrinant sa vida passada per reconstruir sa personalitat»²⁵. És a dir, la fórmula que Bosch proposa per al renovellament de la novel·la catalana no és altra que l'aspiració a descobrir les arrels que permetin fixar la identitat. I s'hi aboca de ple. Quines són aquestes arrels? El mateix escriptor les enumera:

[...] los records de sa brillant història, los sofriments i les glòries de la pàtria, que han entendrit son cor omplint-lo d'enyorament, de recança i de poesia. [...] sa terra estimada, tant de temps olvidada, desconeguda; ha admirat la seva riquesa deguda al treball de sos fills; ha entrat dins la masia a on sap que es guarden encara los records d'aquell temps ditxós de la vellura, observant los caràcters, les costums d'aquells pagesos que l'habiten. De cop, sorprèn un idil·li... allavors sa ploma corre sobre el paper²⁶.

L'operació de Bosch de la Trinxeria estableix, de fet, les dues potes sobre les quals es construeix el discurs del pairalisme. D'una banda, la història, el passat; de l'altra, la natura, la terra. I destaca perfectament, programàticament, el lloc que les condensa: la masia.

La masia

Investida com si d'un ens amb esperit propi es tractés, la casa pairal o masia esdevé l'epicentre de la vida rural. Aquí és on es cuinen els conflictes que, ni que sigui forçosament per raons narratives, les novel·les expliquen. Si no hi hagués conflicte, no hi podria haver novel·la, tot i que no cal patir: el conflicte sempre és temporal – l'alliçonament final s'encarrega de tornar les coses al seu lloc, que gairebé sempre no és altre que «lo retorn [...] a la vida tranquil·la del mas»²⁷, com Jacint Verdaguer predicava el 1902. La casa, doncs, es transforma en el pilar de la quotidianitat.

La novel·la *La família del Mas dels Salzes*, de Gaietà Vidal i de Valenciano (1880), premiada als Jocs Florals amb el guardó extraordinari ofert per la revista *La Renaixença* a la millor obra en prosa, conta la història d'una família catalana exemplar, és a dir, d'una família pagesa que és capaç de conservar i transmetre el sistema pairal malgrat les adversitats que se li presenten. I és que el fill segon del matrimoni compost per la Rosa i el Pere és enviat a Amèrica pel pare, que creu que pot fer-hi fortuna. No és pas així: Ramon, el fill, hi acaba morint de fam, fet que provoca, al cap de poc, la mort de la mare. La novel·la té una càrrega moral important, que es resumeix amb la frase següent de Llorenç, un oncle capellà de la família: «No só amic de que els pagesos s'aparten del terròs»²⁸. En efecte, en fer-ho, ja coneixem la dissort de Ramon.

Llegim ara la descripció del Mas dels Salzes en la seva integritat:

[...] lo MAS DELS SALZES és un Mas com no n'hi ha gaires, ço és, un dels bons que es poden trobar en esta encontrada i fins moltes hores al voltant.

²⁵ BOSCH DE LA TRINXERIA, C. «Al lector», *op. cit.*, p. 25.

²⁶ *Ibid.* Resulta interessant d'evocar el poema de Francesc Casas i Amigó «La masia», que, juntament amb «L'escon» i «La missa primera», com revela Marià Aguiló al «Pròleg» que encapçala el volum pòstum de Casas *Poesies* (1888), pinten «aquells bons pagesos [...], los veraders conservadors de l'esperit nacional, del sentit comú de l'avior, los qui guarden amb més puresa les honestes costums, la llengua i la fe de la raça catalana» (p. XI).

²⁷ VERDAGUER, J. «Pròleg» a MASIFERN, R. «La vida en lo camp» (VERDAGUER, J. *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1974, p. 1325-1326).

²⁸ VIDAL DE VALENCIANO, G. *La família del Mas dels Salzers. Relació d'un fet*. Barcelona: La Il·lustració Catalana [1895], p. 52.

Per a que es comprenga no és menester fixar la vista en l'extensió verdaderament extraordinària de les terres que el constitueixen, perfectament conreades segons l'estil del país; ni en l'aspecte que ofereix la grandària del casal, que amb sa capella pública, nombrosos apartaments, cellers, graners, cups, trull i corrals, verament sembla un petit burg; ni en la molta gent, mossos d'aixada, pastors, matxeter, criades, porquer i indiatera, que a tot hora va i ve, entra i surt entregada a llurs respectius afers: basta penetrar en ell i contemplant en lo cap de la taula del tinell o menjador a l'antiga i respectable cadira de repòs, que sols cedeix l'amo a algun convidat de distinció, i en les cambres los llits d'elevadíssima capçalera i les velles arques de nuviatge –d'elles alguna tan riquíssimament treballada, que de segur excitaria la codícia de més de quatre col·leccionistes d'objectes de l'antigor– per a que es comprenga que tot en la casa, o quasi bé tot, fa, com se sol dir, olor de vell²⁹.

Aquest fragment il·lustra el funcionament de la família pairal i de la vida al mas. La casa –sovint els protagonistes d'aquestes novel·les són grans propietaris rurals o pagesos enriquits gràcies al treball i l'estalvi– és un univers en ebullició: tothom treballa per al bé de la família, que és capitanejada, seguint el patró del pairalisme, pel *pater familias*, que ocupa simbòlicament un lloc d'honor: el cap de la taula. Aquesta «olor de vell» que desprèn aquest fragment es repeteix en tots i cada un dels textos vinculats al discurs del pairalisme. Però no ens enganyem: es percep com una facultat absolutament positiva, ja que s'associa a la conservació de les «lleis i costums que constitueixen lo règimen de la terra catalana»³⁰, és a dir, amb les lleis del dret civil català.

Un altre text que voldria evocar és *Lo segador. Novel·la de costums del Pla d'Urgell* (1892), de Josep M. del Bosch Gelabert (pseudònim de Josep M. Valls i Vicens). L'obra narra la història de la dissort d'una parella d'enamorats: ella, pubilla d'un casal ric de la plana d'Urgell (els Batlle-vells) s'enamora d'un pobre segador de la muntanya. L'amor entre els dos joves no pot anar més enllà d'un flirteig tímid, estroncat de sobte per la mort de la noia (Cileta) a causa de la pigota. Armengol, el segador, és endut al cap de poc per una mort sobtada (un cop de calor que cal llegir com un mal d'amor) mentre sega i les dues ànimes acaben gaudint plegades de la vida del més enllà.

Vegem com el narrador descriu la masia dels Batlle-vells –el nom ja indica que la família gaudeix d'un cert renom gràcies a l'exercici, algunes generacions enrere, de l'ofici de batlle. Es tracta, per tant, d'una casa de rics propietaris, més o menys com la del Mas dels Salzes:

Lo casal dels Batlle-vells era, de los del poble, lo que feia més patxoca: prou que n'estaven ells d'orgullosos i satisfets, de manera que no s'haurien pas canviat ni per nom, ni per casa, amb cap senyor de Barcelona, ni amb cap marquès ni comte, alguns de quins títols haurien segurament eclipsat amb la seva noblesa d'espardenya i amb l'antigor de la seva ascendència, que venia de molt lluny, de més de cinc-cents anys enredere, sempre seguida per línia mascle o directa fins arribar a l'actual amo, a D. Manel. [...] Però tornant al casal, no era gens estrany que fos lo que gosés de més anomenada entre les principals cases del poble, puig tot respirava en ell grandiositat i benestar. [...] Aixecada a quatre vents, de cara al migdia, mostra una fatxada en quin ample mur s'hi obren la senyorial entrada; de seguida i amunt, los tres balcons de pedra i barana de ferro, i les finestres corresponents a les altes golfes, després; tota ella surmontada de teulada, d'entremig de la que n'ixen algunes canals de llauna imitant grollerament les fantàstiques gàrgoles i dessota quina barbacana hi pengen varies

²⁹ *Ibid.*, p. 16-17.

³⁰ *Ibid.*, p. 18.

pardaleres o olles foradades per a que hi trobin raser on fer-hi niu la munió eixordadora de mixonets que s'hi ajoquen a la caiguda de la tarda³¹.

En aquest text es percep una pàtina d'autoritat familiar, vinguda de l'antigor, que justifica, sense necessitat de res més, l'estatus elevat del casal. Aquesta deferència, tanmateix, va acompanyada (hi ha d'anar) del respecte més absolut dels costums i de les tradicions.

Els costums de l'antigor

Justament aquesta és una altra de les qüestions àmpliament tractades en les novel·les rurals catalanes de la segona meitat del vuit-cents. Aquests relats es congrien per descriure mons en què el passat és tingut com a llumenera indiscutible. Sovint són els avis, i no pas els pares, els encarregats de transmetre per via oral (les llargues nits a la vora del foc tan mitificades)³² les creences i els textos que conformaran la base del folklore i de la tradició.

Un text novament de Josep M. del Bosch Gelabert titulat *Mes memòries (cartes a un amic)*. *Novel·la en prosa catalana* (1882) dona fe dels valors que cal mantenir i transmetre de generació en generació, sempre evidentment des de la perspectiva rural. En aquesta novel·la, l'objectiu de la qual, si hem de fer cas als mots de l'autor en el «Pròleg», és «presentar [...] alguna de les tantes escenes que dins del si de la família tenen lloc per a que, traient-ne la lliçó que de les mateixes se desprèn, contribueca al millorament d'aquesta»³³, Bosch narra la història d'un amor frustrat entre una noia de poble i un noi de ciutat –honrat, creient, treballador (com normalment no escau als ciutadans). Teresa, la noia, és obligada a casar-se amb Ramon, un noi tocat pel desig materialista, malgastador, jugador, però un hereu ric. Al cap de poc temps, Teresa mor de pena i Fèlix, el ciutadà que estimava Teresa, acaba perdonant la mare d'aquesta per no haver fet cas dels desitjos del cor de la seva filla.

Com es pot deduir, aquest relat presenta una tensió forta entre el camp i la ciutat, entre la tradició i el progrés, però amb els termes una mica difusos. Llegim-ne un fragment, que correspon al diàleg entre Teresa i Ramon, al qual assisteix, com a espectador amatent, Fèlix:

– Tenia nostra pàtria costums molt belles en l'antigor, de les que la família era el centre i l'amistat la ramificació; [...] la gent s'estava a casa a cuidar-se de sos negocis i sa família [...]; les mares cuidaven més de sos fills [...]; lo jovent respectava als vells; i vells i joves, rics i pobres, fos tothom de l'estament que fos, al senyalar los rellotges lo migdia, s'aturaven descobrint-se per a saludar a la Verge [...].

³¹ BOSCH GELABERT, J. M. del. *Lo segador. Novela de costums del Pla d'Urgell*. Barcelona: Impremta de «La Renaixensa», 1892, p. 95, 97.

³² Són nombroses les obres publicades que evoquen aquestes vetllades familiars, sens dubte idealitzades (PITARRA, S. *Cuentos de la bora del foch*. Barcelona: Llibreria de I. López, 1867; *Cuentos del avi*. Barcelona: Llibreria de I. López, 1867). És Marià Vayreda, entre altres plomes, qui revela la realitat d'aquestes nits: «I la llar?, direu. Sí, hi ha la beneïda llar, tan galejada per poetes i prosistes, on crema un foc com un infern, entorn del qual amos i servei, barrejats, canten cançons i contenen rondalles. Mes tot té els seus límits, i les cançons i rondalles s'acaben abans que les hores de fred i de mal temps, i tothom s'afarta de rostir-se del davant i glaçar-se de l'esquena, com de plorar llàgrimes vives, mercès al fum que el canó de la xemeneia no pot engolir» (VAYREDA, M. *Sang nova*, dins *Obres completes*. Barcelona: Selecta, 1984, p. 278).

³³ BOSCH-GELABERT, J. M. del. «Pròleg» a *Mes memòries (cartes a un amic)*. *Novela en prosa catalana*. Barcelona: Impremta de «La Renaixensa», 1882, p. 9.

– Per fortuna, –interrompé En Ramon [...]– han desaparegut aqueixes costums que bé mereixen lo nom de ràncies per a no calificar-les de fanàtiques: en canvi los teatres, les reunions, los cafès, són avenços de la moderna civilització que per lo mateix que distreuen al poble de ses penalitats i afanys, s’han fet necessaris i de tota utilitat³⁴.

I tot seguit entren en una dialèctica sobre la corrupció dels costums del poble, que l’un atribueix a «altres causes més poderoses i decisives com són la casi absoluta ignorància del poble, son rutinariisme heretat de l’antigor, l’esclavatge de què n’ha sigut víctima fins als nostres temps en los que, per sort seva, ha començat a rompre les antigues cadenes» (és a dir, sosté un discurs fraternalista d’afinitats republicanes), però que l’altra atribueix a «la pèrdua de creences religioses, la set de figurar, l’afició boja d’atresorar riqueses, lo materialisme refinat i sensual que s’infiltra fins al moll dels ossos del cos social emmetzinant-lo i corrompent-lo»³⁵.

Fet i fet, el que es planteja en aquesta novel·la és la tensió, tan típica en aquest tipus de relats, entre unes formes de vida espirituals, podríem dir, i unes de materials. El que és interessant i poc comú en les novel·les rurals catalanes –almenys les de principis dels 80– és el desplaçament de la dialèctica camp - ciutat³⁶. Tots recordarem, de ben segur, l’última escena de *Terra Baixa* (1897), aquella en què Manelic, entre pletòric i rabiüt, exclama haver mort el llop. I recordarem també com tot seguit marxen, la Marta i el Manelic, muntanya amunt, on el fang enllotat de les misèries del molí no pot arribar. El que s’estableix aquí –i que Magí Sunyer recorre amb encert, a parer meu³⁷– és la tensió entre dos mons, entre dues maneres de fer i de viure. D’una banda, l’univers on es desenvolupa l’obra, la «casa-molí a pagès» i, de l’altra, el món feréstec de l’alta muntanya, on el Manelic fa de pastor i botxí de llops. Guimerà tensa, d’una manera portada a l’extrem, la dualitat ciutat - camp, i la trasllada al camp i a la muntanya. En definitiva, allò que Guimerà es proposa és la crítica d’un discurs literari benivolent amb l’univers rural, és a dir, desmitifica volgudament la ruralia. Ja no podem trobar, diu Guimerà, «bons paysans» en la terra baixa catalana: fins i tot aquests, aquí, estan corromputs. Doncs bé, en la novel·la de Bosch no s’acompleix aquesta desmitificació, però sí que s’hi observa un desplaçament dels termes del binomi: la ciutat no sempre és un pou de vicis i de corrupció moral, però el camp tampoc no és essencialment virtuós i bondadós. Només cal pensar, per convèncer-nos-en, en l’actitud egoista de la mare de Teresa.

Les relacions familiars

Si aquest, el rural, és un món que no admet el conflicte, com he exposat al principi d’aquest article, ara hauria de dir que aquestes novel·les no presenten de cap de les maneres una problemàtica familiar, ni social. Però no és cert. Els conflictes hi són (i constants, com hem pogut comprovar), però hi són sobretot com a base per a la construcció novel·lesca i com a crossa per a la legitimació del discurs. M’explico: tota novel·la necessita una trama, construïda sovint sobre una estructura senzilla que recolza en algun problema que el protagonista ha (en principi) de superar. Els conflictes que es presenten en aquests textos són freqüentment amorosos o familiars. I sempre, a no ser

³⁴ *Ibid.*, p. 34-35.

³⁵ *Ibid.*, p. 36-37.

³⁶ Magí Sunyer ha analitzat aquesta qüestió en les novel·les del premodernisme: «El mite de la terra alta en temps del primer modernisme». BACARDÍ, M.; FOGUET, F.; GALLÉN, E. (eds). *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions*. Barcelona: Societat Catalana de Llengua i Literatura / Universitat Autònoma de Barcelona, 2013, p. 225-238.

³⁷ SUNYER, M. «El mite de la terra alta», *op.cit.*, p. 176-177.

que hi intervingui la voluntat divina (sovint per resoldre qüestions moralment de difícil solució) o que el personatge esdevingui un antagonista i, per tant, un exemple negatiu a evitar, tenen un desllorigador favorable a les tesis pairals, ja que les novel·les transporten un missatge concret: l'apologia del familisme pairal. Vegem-ne algun exemple.

Qüestió de nom és una novel·la de Lluís de B. Nadal premiada el 1881 als Jocs Florals de nou gràcies al guardó extraordinari per a la millor obra en prosa ofert per la revista *La Renaixença*, tot i que no fou publicada, segons sembla, fins a 1906. (Fixem-nos com es va traçant un mercat i un sistema de circulació d'aquesta literatura rural gràcies a l'aparició d'editorials com «La Renaixença», amb un caràcter marcadament catalanista i una aposta ferma per les «novel·les catalanes» –perquè la llengua catalana és un altre dels símbols, sens dubte el més determinant, del programa renaixencista.) Aquesta obra, el títol de la qual dona pistes sobre el tema que s'hi desenvolupa, emprèn el conflicte derivat d'un casament entre un hereu i una pubilla, que comporta inevitablement la pèrdua altament simbòlica d'un dels dos cognoms atès el desig d'acumulació patrimonial i d'indivisibilitat de l'herència. Ja hem vist fa una estona que aquest és un doble motiu d'orgull i d'autoritat; per tant, no serà fàcil renunciar a la glòria associada a un renom familiar. Vegem-ho en el text en paraules d'Àngel, l'hereu implicat en la qüestió de nom:

O dir-me Riublau, o renunciar a l'amor, al matrimoni, a la felicitat, a la vida. O abandonar aquest nom meu honrat, sagrat, única i bella herència dels meus avis, del pare meu; o abandonar les il·lusions, los daurats projectes, les esperances hermoses, la realitat florida. [...] ¡Que em dic Bellnom i que Bellnom tinc de dir-me, si no em vull morir amb tots los crancs de l[a] indignitat i amb totes les ànsies de la vergonya!...³⁸

Val la pena fixar-se, també, en els cognoms: Riublau i Bellnom. Tot plegat augmenta la càrrega idíl·lica i moral del relat, que fins i tot admet el mateix autor en els «Dos mots» inicials per a l'edició de l'obra de 1906: «reconec que en la solució del problema plantejat en *Qüestió de nom* hi ha tota la veritat que pot haver-hi, però, escrita en el fort de la joventut i en plena set de glòria, és possible que s'hi noti alguna parcialitat que no deuria notar-s'hi»³⁹. Aquests mots certifiquen, d'una banda, que els conflictes familiars derivats d'aquesta qüestió eren reals i, de l'altra, que el conreu d'aquest tipus de novel·les als anys 80 del segle XIX era motiu de prestigi literari –com a mínim per a un sector de la intel·lectualitat catalanista.

I bé, com acaba l'embolic nominatiu? Àngel cedeix davant l'amenaça (real) de veure Cileta (així s'anomena la noia) casada amb una «espècie de Goliat. Un Goliat que farien córrer a cops de fona tots los Davids de l'encontrada. (Aquí prenc a David en sa època primitiva.)»⁴⁰. Per tant, Àngel es casa amb Cileta gairebé com a «obra de caritat i misericòrdia»⁴¹, cosa que li permet, molt hàbilment, ser reconegut a Barcelona «per Bellnom i la fama de sa resistència a l[a] humiliació que li fou proposada contribuí al general respecte»⁴². Tanmateix, el narrador afegeix tot seguit que «Mes a Peradura [poble originari dels enamorats] i a vint llegües a la rodona ningú coneixia ni anomenava a l'Àngel per altre nom que el de *pubill de Riublau*»⁴³.

³⁸ NADAL, LI. B. *Qüestió de nom. Novela*. Barcelona: Ilustració Catalana [1906], p. 72-73.

³⁹ *Ibid.*, p. 8.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 109.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, p. 118.

⁴³ *Ibid.*

La propietat i l'herència

Un dels puntals del sistema pairal és la defensa de la propietat. Joaquim Capdevila ha analitzat com a finals del segle XVIII es crea un nou sentit de la propietat lligat a la casa, a la família. «Sagrat i propietat rural, esdevenen [...] una mateixa cosa»⁴⁴, fins al punt que s'assimilen en el Mite de la Propietat.

Un assaig –premiat també als Jocs Florals l'any 1883– de Jaume Ramon i Vidales estableix clarament aquesta sacralització dels béns familiars, destinats a ser transmesos de generació en generació gràcies a l'herència⁴⁵. Aquesta, indivisible, és el foc sagrat del sistema pairal, i l'hereu, l'encarregat de gestionar aquest patrimoni familiar, té l'obligació d'engrandir-lo o, si més no, de no dilapidar-lo.

Un dels problemes amb què topaven aquestes grans famílies –problemes interns a banda, com el dels hereus escampa, que es rebel·len davant la manca de llibertat individual i les constriccions que el seu «càrrec» els imposa– és el poc respecte de la propietat per part, generalment, dels sectors socials més empobrits (pastors o jovent). Aquests, que conceben els béns simbòlics bàsics com a indispensables per a tothom, acaben, en conseqüència, transgredint les normes i les lleis de la propietat. És el cas, sense anar més lluny, del text següent.

De nou em remeto a la novel·la de Josep M. del Bosch Gelabert *Lo segador* (1892), perquè resulta del tot reveladora en aquest sentit. Després de justificar la importància de la nissaga dels Batlle-vells (com hem vist més amunt) per la seva antigor, el narrador exposa un conflicte de propietat que solucionà el batlle. Diu així:

[...] un dels mals de que pateixen los pobles petits és lo del poc respecte a la propietat: un bover malmet un arbre per a arrencar-ne una branca i fer-se'n una vara; un ramat se fica en un camp i el desgracia, i ningú, fora de l'amo perjudicat, ne fa cas ni s'hi amoïna; los horts llevarien llegums i fruites, però els bordegassos entremaliats, saltant per les tàpies, ja es cuiden de que ni arribin a madurar, omplint-se'n les sines, *et sic de coeteris*. Doncs bé; aitals abusos se corretgiren en gran manera durant lo temps en què fou batlle del poble lo pare de D. Manel: a l'efecte, feu cridar per lo nunci que a qualsevol que se l'atrapés robant o malmetent qualsevol cosa de propietat agena, se l'exposaria a la vergonya pública al mig de la plaça durant unes quantes hores, amb lo cos del delicte penjat al coll⁴⁶.

L'escarment, que afectà, segons el narrador, el mateix germà del batlle, serví d'exemple, ja que, durant anys, «tothom era amo de lo seu»⁴⁷.

Conclusions

Allò que resulta evident en aquestes novel·les rurals és la càrrega moralitzadora. Susan Suleiman ha fet un estudi sobre les novel·les de tesi –gènere en què podem incloure els textos aquí tractats– en el qual conclou que tota novel·la de tesi conté un

⁴⁴ CAPDEVILA, J. «Preservació de la propietat rural i conflictivitat local: aportació historiogràfica i antropològica a l'estudi del fenomen. Segles XVIII-XX». *Urtx: revista cultural de l'Urgell*, 23 (2009), p. 390-391.

⁴⁵ RAMON I VIDALES, J. «Breus observacions jurídiques sobre la organització de la família catalana». *Jochs Florals de Barcelona*. Barcelona: Estampa de «La Renaixensa», 1883.

⁴⁶ BOSCH GELABERT, J. M. del. *Lo segador*, op.cit., p. 96.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 97.

intertext doctrinal que defineix la idea o la tesi sobre la qual descansa el relat⁴⁸. En el cas català, la doctrina a la qual apel·len les novel·les de tesi rurals és la del pairalisme. Caldria, tanmateix, veure amb més detall com el pairalisme implica una visió del món (una *Weltanschauung*) complexa, en el sentit que és una visió precapitalista, regulada per unes lleis (les catalanes, les de l'herència...), una forma de viure (rural, familiar) i unes tradicions, uns costums i unes creences particulars –concretament, unes creences religioses conservadores. Aquesta *Weltanschauung* confecciona tot un seguit de mites i símbols que es van repetint i que evolucionen d'una obra a l'altra, i que transmeten uns valors determinats. El que he intentat mostrar en aquesta última part de l'exposició és una selecció d'aquest rerefons mític cultivat pels escriptors.

Eric Auerbach ha escrit que és el mestratge de Goethe el que explica per què «Les œuvres les plus importantes qui visent à exprimer sérieusement des sujets tirés de la société contemporaine se cantonnent dans un genre semifantastique, ou dans l'idylle, ou du moins dans l'étroit domaine du régionalisme; elles présentent la vie économique, sociale et politique dans un état de parfaite quiétude»⁴⁹.

Aquesta quietud idíl·lica, present d'una forma rampant en el substrat ideològic de les novel·les catalanes de què he fet esment, té, em sembla, una altra explicació: l'efecte de la ideologia del pairalisme, en formació a la segona meitat del XIX. No és que hi hagi cap autor punter que marqui la tendència idíl·licorural, a casa nostra, sinó que més aviat és conseqüència d'aquesta identitat col·lectiva que, a través de símbols i mites, es proposen de construir alguns sectors socials vinculats a la Renaixença. Aquesta proposta adquireix, a la segona meitat del segle XIX i també a les primeres dècades del XX –quan és formalment estructurada pels juristes– una força remarcable.

Potser justament perquè el pagès és «antéhistorique», com proposa George Sand, que és investit com a essència sagrada i immutable de la catalanitat, com a valor permanent, ahistòric, de l'ideal cultural del «bon català». Al seu voltant es crea un fals món de sentit propi, un mite dels orígens sobre el qual legitima les aspiracions una classe burgesa que es deleix per regir, moralment i material, la societat. S'hi crea, en definitiva, la identitat del catalanisme de la Renaixença, una identitat que es mou, *nolens volens*, entre la voluntat de progrés (de futur) i la necessitat de la tradició (de passat). Pitarra ho resumeix perfectament l'any 1867: «Som amics del progrés i de la tradició, sens convenir en que l[a] una dega enderrocar a l'altra»⁵⁰.

Endemig d'aquesta dialèctica –que, si volem dir-ho amb altres mots, és el debat sobre la modernitat–, desenes de plomes inventen històries idíl·liques d'un món de bondats i de virtuts, però també desenes de llapis, com el d'Apel·les Mestres al *Llibre verd*, en denuncien l'artificialitat. Tot plegat posa en evidència que la identitat es gesta sobretot en el terreny de la imaginació literària i artística, i que és un bé simbòlic d'altíssim rendiment que, malauradament, resta encara per estudiar a fons.

Centre d'études catalanes de l'Université Paris-Sorbonne

11 04 2016

⁴⁸ SULEIMAN, S. *Le roman à thèse ou l'autorité fictive*. Paris: PUF (Presses Universitaires de France), 1983.

⁴⁹ Vegeu LE RIDEUR, J. *L'Allemagne au temps du réalisme*, op. cit., p. 155.

⁵⁰ PITARRA, S. *Cuentos de la bora del foch*, op. cit., p. 9.

ANNEX

A. Mestres, «Els floralejaires» (4-III-1875), *El llibre verd*, Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, fons Apel·les Mestres, números de registre 15467 a 15471.